

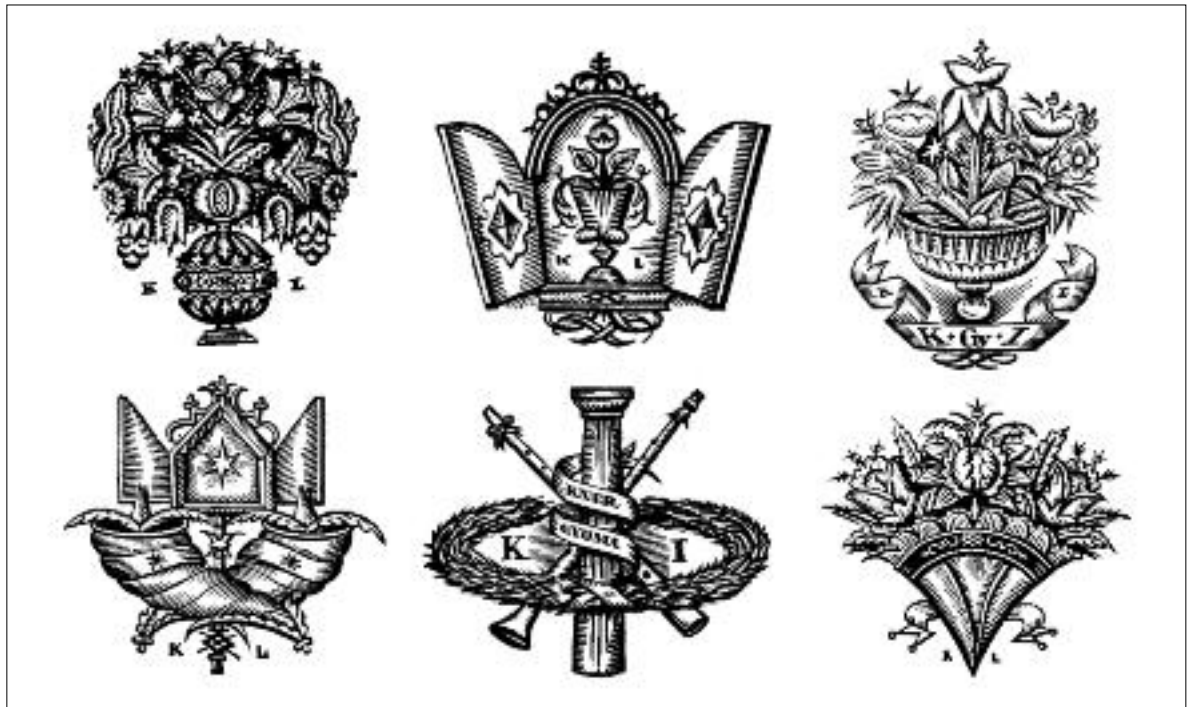
Kner Imre: Kozma Lajos mint könyvművész

Részletek Kner Imrének az eredetileg a Gutenberg Jahrbuch 1930. évi folyamában a 298–328. oldalon, Mainzban megjelent tanulmányából, melyet Haiman György fordított, és magyarul a Magyar Grafika 1990, XXXIV. évfolyam 6. számának 17–26. oldalán jelent meg. A részleteket és az illusztrációkat Kiss Éva művészettörténész válogatta.

► Ez a tanulmány egy olyan ember könyvművészeti tevékenységét mutatja be, akit külföldön, különösen Németországban, elsősorban építészként ismernek. Könyvművészeti munkásságát egy személyiség kisugárzásaként kell értékelnünk. Egy művész életművét

más módon nem is becsülhetjük fel, amikor saját köré és környezetébe állítjuk, hogy megteremtjük az igaz és igazságos megítélés alapjait. Annak azonban, hogy Kozma személyiségét különös nyomatékkal hangsúlyozzuk, fontos oka van. Elsőnek azt a tényt említjük, hogy Kozma, mint ma csak kevés művész, mindig arra törekszik, hogy a legjelentéktlenebb munkának is, amit saját szempontjai szerint végezhet, valamennyi vonatkozását kikutassa, és mind a koncepciót, mind a kivített ugyanolyan intenzitással valóra váltsa. Sohasem vizsgálja a feladatnak a ráfordított időhöz és energiához való viszonyát. Amennyire ért a technika, a gazdaságosság és a gyakorlati használha-

Kozma Lajos: Fametszet díszek a Monumenta Literarum című könyvsorozathoz (Kner Izidor, Gyoma, 1921–1922) / Lajos Kozma: Xylograph ornaments for the book series Monumenta Literarum (Izidor Kner, Gyoma, 1921–1922)

Repró: Gyomai Kner Nyomda / Kner Gyűjtemény, Gyomaendrőd

tóság követelményeinek érvényesítéséhez, olyannyira nincsen tekintettel saját magára. Nem hagyja addig abba a munkát, amíg az érzése szerinti végleges megoldást, amely stílusa akkori fejlődési fokának egészen és teljesen megfelel, meg nem találta. Ha megfigyeljük munkamódszerét, csakhamar megállapíthatjuk, hogy ez az ember mindig a teljességre törekszik, és képtelen másképp, mint szervesen gondolkodni. Nem köti magát egyetlen, kiragadott részlethez, mert azt csak az egészhez viszonyítva hajlandó értékelni. Ha a tervezett mű valamely részletével elégedetlen, nem törli ezt az egyet, hanem az egészet újra felvázolja, mert a részletet csak az egészbe besorolva tudja újrafogalmazni. Alkotásai növények vagy szerves élőlények módjára úgy növekednek, mintha fejlődési stádiumaikat pillanatfelvételekkel rögzítették volna. Egy-egy vázlata egy-egy állapotot tükröz, amely nemcsak részleteiben tér el az előzótól, hanem a belső összefüggések megváltoztatását és továbbfejlesztését is mutatja. A vázlagsorozat végén egy alkotás áll, ami szükségszerűen vált azzá, ami; részei magától értetődően illeszkednek az egészbe, annyira, hogy szerepükön, beilleszkedésükön és hangsúlyukon vitatkozni sem lehet. Kozma azáltal jutott el ehhez a munkamódszerhez, hogy egyéniségét mindig és fáradhatatlanul a munkának szenteli, és mindig elsőrendű számára, hogy az aktuális feladat elvi kérdéseit tisztázza. Saját magát nevelte arra, hogy – gyakran még az előző feladat végleges kialakítása és részletes kimunkálása közben – az új feladat minden vonatkozását először gondolatban tisztázza, és csak akkor nyúljon a ceruzához, ha teendőjét világosan felismerte és minden tekintetben rögzítette. Így jár el éppen úgy egy kis szignetnél, mint egy tekintélyes nagyépítkezésnél. [...]

[...] A szellemi alkotások iránti tisztelete nagyon korán vezette ahhoz a nagy felismeréshez, hogy a könyv kapocs nemzedékünk és a múlt között, s hogy benne az emberiség egész hagyománya halmozódott fel. Kozma a könyvben nemcsak egy író művét látja, hanem egy korszak, egy nemzedék, egy kultúrkör alkotását, de az ipari terméket is, keletkezése idejének formai törekvését. Már fiatal művésznövendékként megérezte a lehetőségeket, amelyek a könyv zárt egységének megalkotásában rejlenek. Már első kísérle-

teinel arra törekedett, hogy az általa tervezett könyv olyan egység legyen, ahol munkája a könyv minden részletére, még az olyan kicsinységre, mint a könyv fűzése, kiterjed. Mivel kora ifjúságától belső és elszakíthatatlan szálak kötötték a könyvhöz, és mivel szinte korlátlan termékenysége sosem csillapodik, s természeti szükséglet számára, hogy az önmaga által állí-

Kozma Lajos: Burkoló Kozma Lajos szignetkönyvéhez (Kner Izidor, Gyoma, 1925) / Lajos Kozma: Cover of the volume Signet Book by Lajos Kozma (Izidor Kner, Gyoma, 1925)

Repró: Gyomai Kner Nyomda / Kner Gyűjtemény, Gyomaendrőd

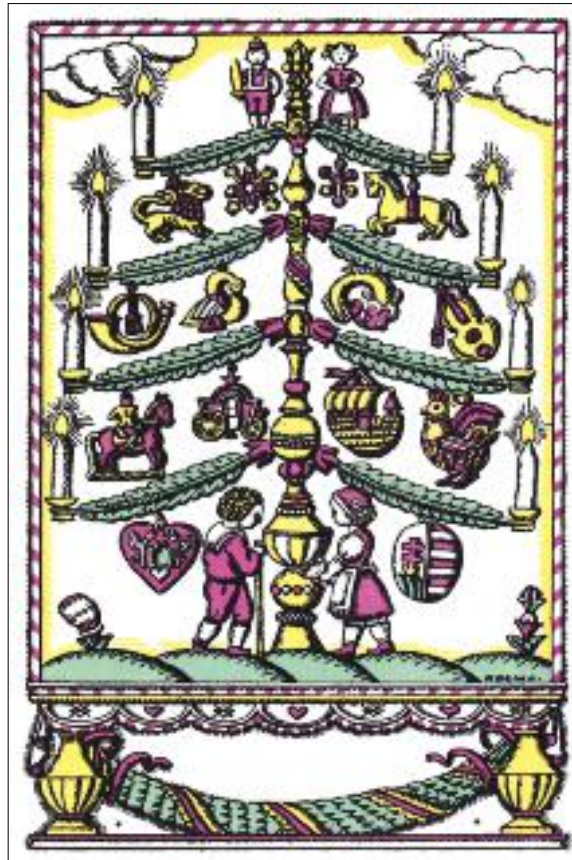
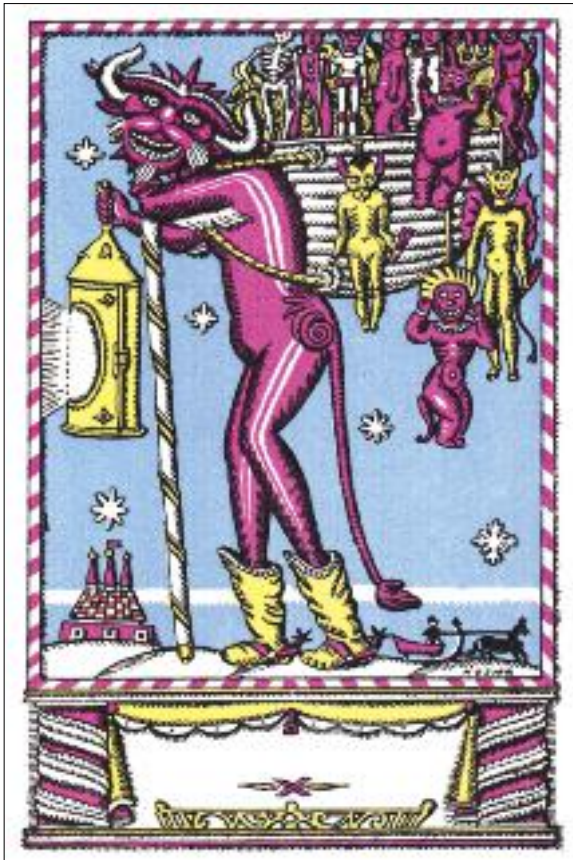
Kozma Lajos: Szigetek (emlélmák). Megjelentek Kner Imre Nyolc levél a reklámról című kiadványában (Kner Izidor, Gyoma, 1935) / Lajos Kozma: Signs (emblems) published in the circular letter series Nyolc levél a reklámról /Eight Letters on Advertisement/ by Imre Kner (Izidor Kner, Gyoma, 1935)

tott feladatokon próbára tegye erejét: főfoglalkozása mellé a könyvművészetet választotta. Életének azokban a szakaszaiban, amikor a maga építészeti tevékenységét külső okok miatt korlátoznia vagy időnként szüneteltetnie kellett, a könyvhöz fordult, hogy szenvedélyének hódoljon. Ez időszakokban azonban rendszerint maga választotta feladatokon dolgozott, s megtalálta a módját, hogy ötleteit, programját kiadóival közösen formálja, biztosítva magának a kellő művészi szabadságot. Olyan periódusai, amelyekre élénkebb könyvművészeti tevékenység volt a jellemző, általában építészeti munkájának egy lezárt szakaszát követték. Ezek a magába szállás, a belső leszámolás időszakai; többnyire valamilyen váltás, stílusának változása, beállítottságának fordulata megy végbe. Fontos állomások ezek a művész életében. Ilyenkor summázza előző építőművészi alkotásának szakaszát, amit életművének másik oldala, a könyvművészet egészíti ki és személyiségének megértéséhez fontos adatokat szolgáltat. A Kozma-jelenséget azonban nem csak az elmondottak alapján kell értékelni. Olyan ember és kortárs, aki a nemzedékünknek adatott fontos és különös évtizedeket résztvevőként és alkotóan élte meg. Az élet sűrűjében élt, mivel a könyvművész, mintúgy

az építész nem a l'art pour l'art elefántcsonttornyában alkot, hanem korának gyakorlati lehetőségeihez, a valóságban gyökerező feladataihoz kötődik. Életét és fejlődését szülőhazájának sajátos kérdései alkotóan befolyásolták. Kozma magyar, lakója egy kis országnak, amely évszázadokon át a nyugati keresztény civilizáció és az ázsiai barbárság vad háborúinak színtere volt. [...]

[...]

Kozma Lajos Kiskorpádon, Somogy megyében, 1884-ben született. Miután szülei elváltak, gyermekéit egy nagybátyjánál töltötte Kozmapusztán egy uradalomban, ugyancsak Somogy megyében, a Balatontól délre. Mivel Magyarországon az iparosodás viszonylag lassan ment végbe azokon a területeken, amelyek távol estek a nagy nemzetközi kereskedelmi utaktól, a városoktól és vásáraiktól, a népművészet sokkal tovább megtartotta eredetiségét, mint bárhol Európában. Somogy megye és jelesül Kozmapusztán az eredeti és magas fejlettségű nép- és pásztorművészetnek különösen gazdag lelőhelye. Kozma Lajos fiatal kora óta állandó és élénk érintkezésben volt ezzel a népművészettel, és máig megőrizte iránta való mélyen bensőséges érzékenységét. Középkolóját Ka-

**Kozma Lajos: Ünnepi üdvözlőlap-sorozat (Kner Izidor, Gyoma, 1925 körül) /
Lajos Kozma: Festive greeting card series (Izidor Kner, Gyoma, c. 1925)**

posvárott és Győrött végezte, majd a Műegyetemet végezte Budapesten, ahol egy fél éven át az Iparművészeti Iskola grafikai szakosztályát is látogatta. Sokat és szívesen rajzolt; ez időben készítette első grafikai munkáját. Műegyetemi társai ez időben alapították a *Megfagyott Muzsikus* című szatirikus diákújságot, s Kozma címlapokat és könyvdíszít rajzolt hozzá. Ezekben az években diákok egy kis körében élt, akik intenzíven foglalkoztak a kor filozófiai és irodalmi kérdéseivel. Kozma résztvevője volt vitáiknak. Tájékozódott korának szellemi áramlatairól, és szerzett benyomásait feldolgozta magában.

[...]

[...] Egy nyarat Kalotaszegen töltött, Erdélynek egy olyan táján, ahol falvaknak egy völgybe zárt csoportja nagyon érdekes és gazdag népművészetet őrzött meg tisztán sokkal régebbi idő óta, mint bárhol másutt. Ez a nagyon tehetséges kis népcsoport rendkívüli leleményességgel, a helyben adódó építőanyagokkal oldotta meg a saját szükségleteit szolgáló építőművészeti kérdéseket; sajátos, egészen különleges szín pompás díszítményekkel, háztartási eszközeit pedig a legkülönbözőbb technikákkal, maga készítette. A népművészetnek kedvező divat sokáig tartott; de a

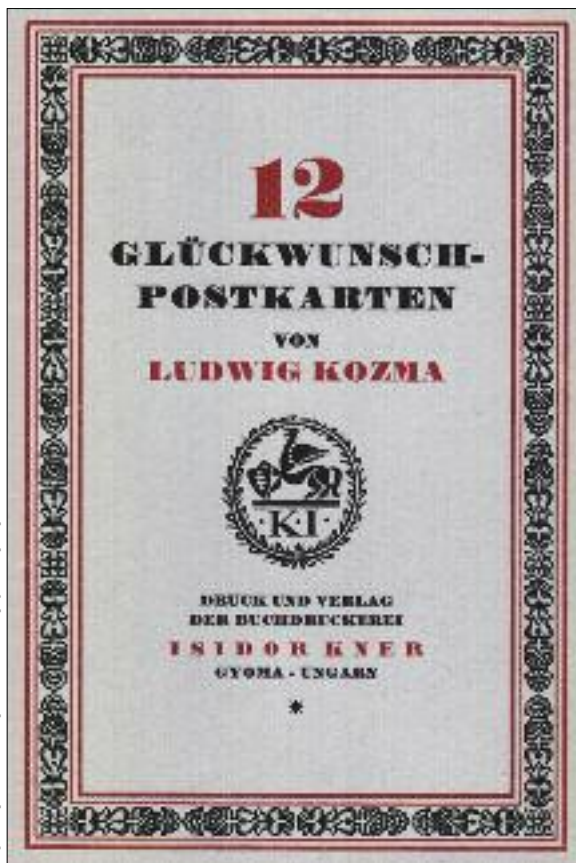

**Kozma Lajos: Ünnepi üdvözlőlap-sorozat (Kner Izidor, Gyoma, 1925 körül) /
Lajos Kozma: Festive greeting card series (Izidor Kner, Gyoma, c. 1925)**

legtöbb építész csak annak külső formáit, azoknak az időknél úgynevezett „motívumait” alkalmazta. Kozmának azonban ez a stúdió nagy, egész életre szóló tanulságokkal szolgált.

Mivel gyakorlati építésztevékenységre alig volt kilátása, Kozma e tapasztalatai és benyomásai egy részét rajzokban kamatoztatta. Kapcsolatba került fiatal írókkal és az akkor még fiatal magyar szocialista mozgalommal. Az őt ért hatások halmozódnak. Fiatal művészek új művészetet hoznak Párizsból. Színre lép legnagyobb modern lírikusunk, Ady Endre, óriási hatást gyakorolva haladó fiataljainkra. Kozma ifjúko-

ri grafikai művészete tükrözi mindezeket a különféle elemeket. Architektúrákat mutat, amelyeket csak gondolatban építhetett meg, a magyar népművészet díszítéseit mutatja, amelyeket mindinkább a sajátjává tesz és egyre szervezesebben dolgoz fel, amikor a közvetlen építészeti ábrázolástól és a fafaragású építészeti elemektől az eredeti motívumokból képezett saját ornamentikára tér át. Majd rajzaiban, amelyek korábban leginkább élettelen tárgyakat és tájakat tükröztek, alakok és figurális kompozíciók bukkannak fel, amelyek főként társadalmi töltetű élményeire, később ezeknek személyes vonatkozásaira utalnak. Mindeze-

Kozma Lajos: Ünnepi üdvözlőlap-sorozat
(Kner Izidor, Gyoma, 1925 körül) / **Lajos Kozma: Festive**
greeting card series (Isidor Kner, Gyoma, c. 1925)

ket egy olyan szimbolizmus elemeibe öltözteti, amire nagy hatással volt Ady szimbolizmusa. Egész sor ex librist készít barátainak, feltűnést keltve velük. Önálló rajzsorozatokat készít, mint például *A nagy szonáta* című kiadatlan könyv,¹ amelyet 1910-ben Bécsben a Hagenbundnál kiállítottak. [...] 1908-ban megjelenik az *Utolsó ábrándok – Melódiák* című könyve, eredeti, saját tervezésű kötésben, az időben szokatlanul szép és művészi kivitelben, aminek bizonyos kisebb körben nagy hatása volt. Utalt rá a bevezetésben, hogy a fantáziának e korszakát lezártnak tekinti, és szándéka,

Repró: Iparművészeti Múzeum, Budapest

hogy kilépjen a gyakorlati életbe. A következő évben egy könyvecskét adott ki harminc ex libriszel, amely szintén feltűnést keltett eredeti, saját tervezésű külső burkával. Érdekes, dekoratív linóleummetszeteket készített címlapokhoz és előzékpapírokhoz. Ex librisei érettebb stílusra vallanak, mint első könyve; kifejezési szimbolikájuk, a népművészet ihlette sajátos ornamentikájuk, elegáns, sokkal egyszerűbb kompozíciójuk nagy és maradandó hatást gyakorolt a magyar grafikára. [...] Már akkor sem monotípiákat vagy rafinált kézinyomatokat akart előállítani: a szokványos könyvnyomtatás technikáján belül akart a maga számára minden lehetőséget kikényszeríteni, hogy munkái nagy példányszámban is nehézség nélkül elkészíthetők legyenek. 1910-ben a mester megnősül, több hónapot Párizsban tölt, és az élet konkrét feladatainak vállalására készül. Párizsban az építészetet tanulmányozza, és mindent, ami az ipari művészet fogalmába beletartozik, így például a régi, különösen a

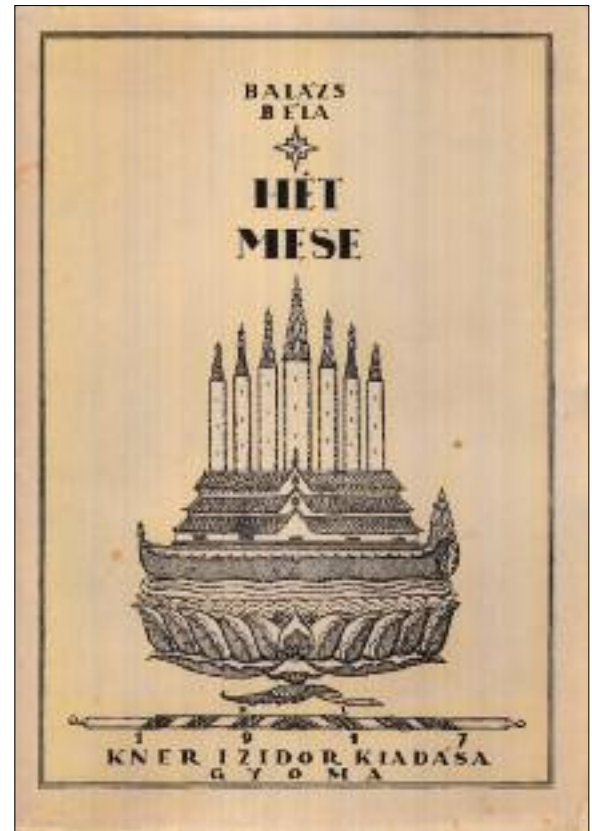
Kozma Lajos: Ex libris
– **Kozma Ilona /**
Lajos Kozma: Ex libris
– **Ilona Kozma**
1909, papír, klisé,
9x6,7 cm
(Iparművészeti
Múzeum, Budapest)

keleti bútort stb. Budapestre visszatérve belép Lajta Béla, akkori vezető építész irodájába, és főnökével több olyan építmény létesítésében vesz részt, amelyek egész modern építészetünkre és egyáltalán az egész modern művészeti életünkre nagy hatást gyakoroltak.

**Kozma Lajos: Ex libris – Káldor Imre /
Lajos Kozma: Ex libris – Imre Káldor**
1909, papír, klisé, 9x4,8 cm
(Iparművészeti Múzeum, Budapest)

Repró: Iparművészeti Múzeum, Budapest

Repró: Gyomai Kner Nyomda / Kner Gyűjtemény, Gyomaendrőd

**Kozma Lajos: Könyvborító Balázs Béla Hét mese című
könyvéhez (Kner Izidor, Gyoma, 1917) / Lajos Kozma: Book
cover for the volume Hét mese /Seven Tales/ by Béla Balázs
(Izidor Kner, Gyoma, 1917)**

Nagy, egyszerű és súlyos méretű monumentális épületek külső ornamentális megoldását kapta feladatul. Elmélyed a technikában és az anyagismeretben, nagy gyakorlati jártasságra és érzékre tesz szert technika- és anyagszerű megoldásokban. A Kéve művészegyesület kiállítását rendezi, maga is kiállítja grafikáit, festményeit és első bútorterveit. Ez időben keletkeznek első színpadtervei. 1912-ben egy nagy bérházat épít Budapest belvárosában. E ház modern építészetünknek máig fontos emléke. E házban a Rózsavölgyi és Társa zeneműkiadó számára egy könyv- és zeneműbolt bel-

SZENT THAIS ASSZONRÓL,
KI PARÁZNASÁGBÓL JUTA SZENTSÉGRE

Van némely Thais nevű parázna, ki oly igen szép vala, hogy sok emberek az Thais parázna szerelméért minden jószágokat elárulják vala és jutnak vala utolsó szegénységre, csak hogy övele élhethének akarataik szerint. Sok emberek kedég ez Thais paráznáért egymást megölik vala. És ezenképpen Thais sok lelket ad vala ördögnek. Mellyet hallván némely szent apát, von őreá velági ruhát és mene ez Thais paráznához, adván öneki pénzt. Thais kedég alcjtá, hogy ez szent apát akarna övele vétkezni. Bevivé őtet némely tükös [ház-

ső berendezését tervezte. Olyan belsőépítészeti feladatot oldott meg, amit akkor nálunk még egészen szokatlan nagyvonalúsággal tűztek ki, de a megoldás is nagy és indokolt feltűnést keltett. Kozma megalakítja a Budapesti Műhelyt, és különböző kiállításokon szerepel bútorokkal, bútorszövetekkel, belső berendezésekkel; számos díjat nyer. Eredményeinek elismeréseképpen a minisztériumtól ösztöndíjat kap egy külföldi tanulmányútra, amit régi német parasztbútorok tanulmányozására fordít Schleswig-Holsteinben és a Rajna-vidéken. Ez idő tájt formái egyszerűsödnek, ornamentikáját szerves egységbe hozza a kivitel formáival. Alapvető ismeretekre tesz szert minden, a bútorasztalossággal és a belsőépítészettel összefüggő technikában. 1914-ben jelenik meg Alexander Koch *Innendekoration* című folyóiratának első különszáma a Budapesti Műhelyről és Kozma belsőépítészetről, mégpedig augusztusban, tehát már a háború alatt.

Mint más tevékeny építészeti korszakaiban, most is erősen korlátozza könyvművészeti alkotásait; bár már keresett reklámgrafikus és plakáttervező stb. Gyakran kap megbízást könyvcímlapok tervezésére, de a könyv belső részére már nem futja idejéből. Teljesen szakít a figurális és szimbolista grafikával: címlapjait betűből és ornamensekből építi, amelyek népművészeti motívumokból erednek. Mindig a keretből indul ki, ami gyakran váznak tűnik. Az így elhatárolt felületen komponálja ornamens-tömegeit a szerkezettan törvényei szerint, de mindig csak kétdimenziós felépítésben. Gyakran visszatér mint alapmotívum a fa, mindig erősen stilizált és a legjobb népművészeti példák által átfogalmazott formában. Színakkordjai nagyon egyszerűek és igen jól összehangoltak, gyakran már akkor szabadabbak, élénkebbek és vidámabbak, mint a kor erőtlen, félenk színakkordjai. [...]

[...] 1917-ben a művész, egy közös barátjuk közve-

„Három csepke könyvek” Kozma Lajos kézzel színezett illusztrációjával (Kner Izidor, Gyoma, 1920) / ‘Three Tiny Books’ hand-coloured illustration by Lajos Kozma (Izidor Kner, Gyoma, 1920) egyenként 12,2x11 cm (magántulajdon)

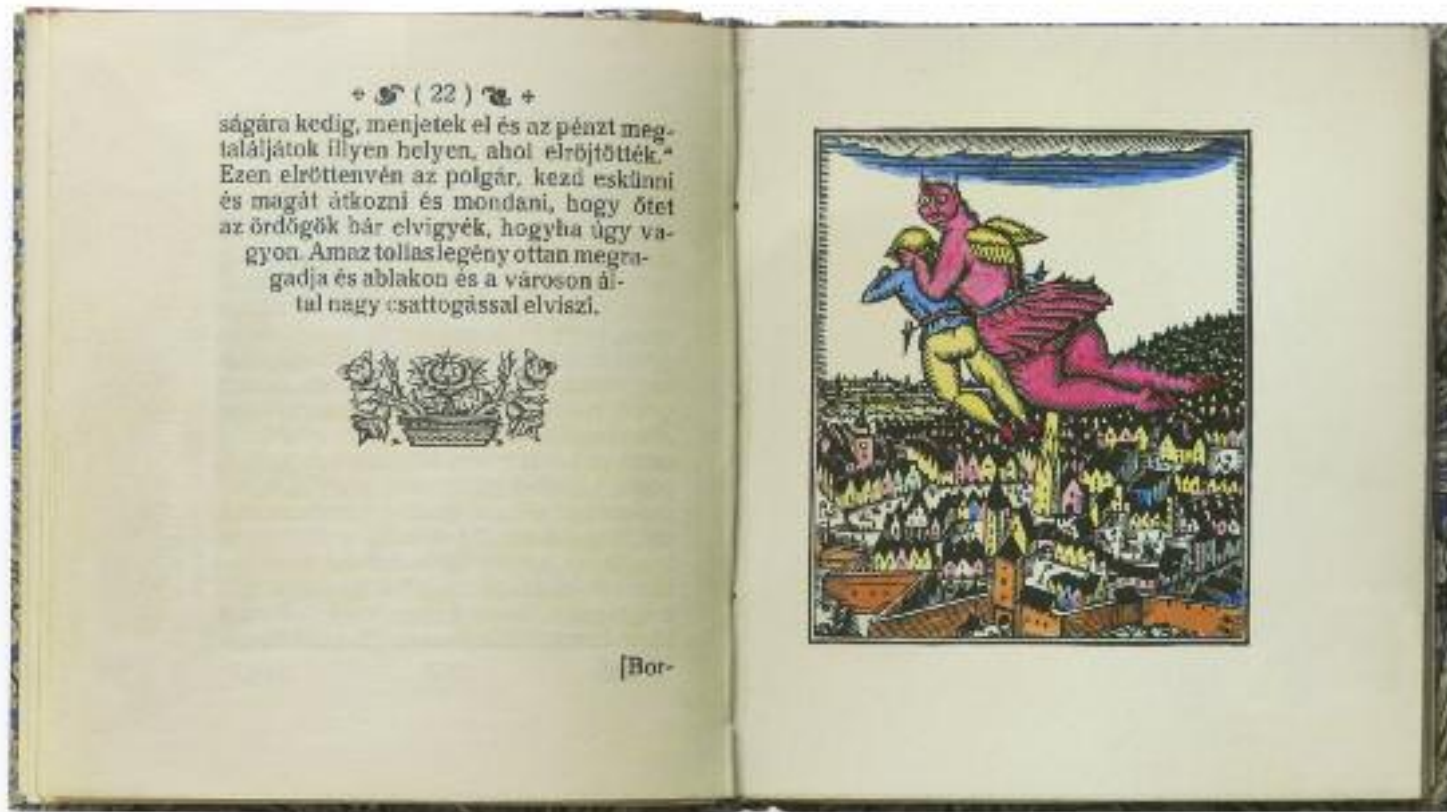
„Három csepke könyvek” Kozma Lajos kézzel színezett illusztrációjával (Kner Izidor, Gyoma, 1920) / ‘Three Tiny Books’ hand-coloured illustration by Lajos Kozma (Izidor Kner, Gyoma, 1920) egyenként 12,2x11 cm (magántulajdon)

títésével, kapcsolatba kerül Kner Izidor gyomai könyvnyomdájával. A vállalat éppen könyvkiadásának újjászervezésén fáradozik, és a művészt egy új, hozzá méltó feladattal bízta meg. Balázs Béla *Hét meséjének* illusztrálását kapja feladatul. Rajzai 1917 telén az erdélyi havasokban, a román fronton, a csendes téli szállásokon születnek. [...] A könyv illusztrációjának és tipográfiájának szoros és Magyarországon eladdig szokatlan kapcsolata nagy feltűnést keltett. [...] A címlapok, a szövegoldalak és az egész tipográfiai terv a régi magyar tipográfia beható tanulmányozása alapján készült, a művész és a tipográfus szoros együttműködésével; bizonyítani kellett, hogy a gépi technikában igenis lehetséges a kézművesnyomtatás idején kialakult formai tradíció újraterejtése. Miután ez a lehetőség bizonyítást nyert, a művész és a tipográfus programjának egy további szakaszába lépett. [...] A

művész azt a feladatot kapta, hogy nyomdai díszeket tervezzen, amelyek nem illusztrációk, hanem tipográfiai építőelemek, melyek méret, tónusérték, árnyékolás, lépték és kompozíciós irányzat tekintetében a választott szöveghez, formátumhoz, papírhoz és nyomdabetűhöz rendelve, a legkülönfélébb célokra használhatók. Kozma részt vett a címlapszedések kialakításában is, segítségül hívta a szép régi könyvek tanulmányozásában szerzett sok évtizedes tapasztalatát is. [...]
[...]

Szerkesztői jegyzet

1. Az 1990-es közlés után tíz évvel, 2000-ben a rajzsorozatból a Gyomai Kner Nyomda kötetet jelentetett meg *A nagy szonáta / The Great Sonata* címmel, Horváth Hilda művészettörténész bevezető tanulmányával.

Fotó: Faragó István